

Отримано: 30 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 09 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 12 жовтня 2017 р.

e-mail: svtlanamarchuk19@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-68-99-102

Марчук С. М. Дубенський текст у сучасній українській поезії / С. М. Марчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острогог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 68. – С. 99–102.

УДК 82.09 (477.81)

Марчук Світлана Миколаївна,

аспірант кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

ДУБЕНСЬКИЙ ТЕКСТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Зацікавленість до вивчення топологічних текстів є однією з пріоритетних тенденцій в сучасному літературознавстві. Однак інтерпретація феномену міста в сучасному літературознавчому дискурсі України на межі XX та XXI ст. переважно сфокусована лише на великих містах. Низка поезій про Дубно стала поштовхом для дослідження дубенського тексту. У статті проаналізовано та досліджено специфіку дубенського тексту в сучасній ліриці. Зіставлено авторські урбаністичні візії, використання поетами образів, знаків, міфем, символів міста Дубна. Доведено специфіку дубенського тексту як художньої парадигми на прикладі сучасної лірики.

Ключові слова: топос, локальний текст, дубенський текст, травелог, геопоетика.

Марчук Светлана Николаевна,

аспірант кафедри українського мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

ДУБЕНСКИЙ ТЕКСТ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ

Заинтересованность к изучению топологических текстов является одной из приоритетных тенденций в современном литературоведении. Однако интерпретация феномена города в современном литературоведческом дискурсе Украины на рубеже XX и XXI века преимущественно сфокусирована только на крупных городах. Ряд стихотворений о Дубно стал толчком для исследования дубенского текста. В статье проанализировано и исследовано специфику дубенского текста в современной лирике. Сопоставляются авторские урбаністические видения, использование поэтами образов, знаков, мифем, символов города Дубно. Доказано специфику дубенского текста как художественного парадигмы на примере современной лирики.

Ключевые слова: топос, локальный текст, дубенский текст, травелог, геопоетика.

Svitlana Marchuk,

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language and Literature, National University of «Ostroh Academy»

DUBENSKY TEXT IN THE MODERN UKRAINIAN POETRY

A strong desire for studying topological texts is one of the priority tendencies in modern literary criticism. However, interpretation of the city phenomenon in modern literary discourse of Ukraine on verge of XX and XXI century is mainly focused only on metropolises. For today, the originality of the texts of Kyiv, Lviv, Kharkiv is clearly outlined; However, not enough attention is paid to the study of provincial topos as texts.

This article is dedicated to research of historical landmarks of Dubno image in literature and specifics of artistic paradigm of Dubno texts in modern lyric poetry. Authorial urbanism visions are compared among each other as well as the use of characters, signs, mytheme, and symbols of Dubno in the poetry of such individuals as P. Velesyk, J. Nyzovyy, L. Pshenychna, M. Pshenychnyy, and V. Semenko. The works of V. Abashev, M. Bakhtin, J. Lotman, N. Mendis, M. Shulgun and others were taken as theoretical basis for this research.

In the article, it is well proven that the core of Dubno texts in a modern lyric poetry lies in presentation of Dubno castle and fortress, which create a special mystically retrospective atmosphere. Ikva river should be considered as an important attribute of demonstration of the city's character. A row of poetries about Dubno is an example of modern myth-making and original dialogue with the past, which is fixed in historical documents and legends. There are more than one example when poets use myths and first writings for artistic embodiment of Dubno in literary works (T. Shevchenko, N. Gogol). The artistic structure of Dubno texts is characterized by combining chronicle-baroque and narrative techniques.

In this article the specifics of Dubno texts in modern lyric poetry was analyzed and researched. Authorial urbanism visions were compared as well as the use of characters, signs, mytheme, and symbols of Dubno. Using examples of modern lyric poetry, the specifics of Dubno texts was well-proven to be an artistic paradigm.

Key words: topos, local text, dubensky text, travelog, geopoetics.

Тяжіння до вивчення топологічних текстів є однією з пріоритетних тенденцій у сучасному літературознавстві. За В. Абашевим, локальний текст формується у стихійному і безперервному процесі символічної репрезентації місця стабільною сіткою семантичних констант, які «стають домінантними ка-

тегоріями опису місця і починають по суті програмувати цей процес в якості своєрідної матриці нових репрезентацій» [1, с. 178].

Образ міста як цілісного соціально-культурного простору в художній літературі бере свої витoki з літератури Давньої Греції та Риму. Слушною треба вважати думку Ю. Лотмана, що місто потрібно сприймати як складний семіотичний механізм, генератор культури. Міська тематика повсякчас приваблювала літературознавців своєю багатогранністю, містичністю, інтермедіальністю засобів тощо. Теоретичну базу для вивчення топосних текстів заклали такі корифеї науки, як В. Абашев, М. Бахтін, Ю. Лотман, Н. Медніс, М. Шульгун та інші.

Упродовж останніх десятиріч в українському літературознавстві приділяють значну увагу вивченню урбанізму, динаміці зображення міста в конкретних творах національних письменників. Інтерпретація феномену міста в сучасному літературознавчому дискурсі України на межі ХХ та ХХІ ст. переважно сфокусована на великих містах. На сьогодні вже чітко окреслено своєрідність так званих київського, львівського, харківського текстів. Зростає увага до осмислення етнокультурного краю як цілісного художнього тексту. Першопрохідцями презентації локального надтексту в українському літературознавстві треба вважати С. Андрусів (львівський текст), О. Бровко (слобожанський текст), Т. Гундорову (київський текст), Л. Оляндер (волинський текст). Нині плідно працюють у зазначеному руслі такі дослідники, як В. Агєєва, Н. Анісімова, Т. Возняк, С. Кочерга, О. Маленко, Р. Мовчан, С. Павличко, О. Пашник, О. Філатова, В. Фоменко, О. Харлан та інші. Попри певні напрацювання літературознавців у геопоетичній галузі нині знову постає актуальним питання геопоетики, що зумовлює подальші методологічні пошуки, розширення та поглиблення аспектів вивчення локального тексту.

Варто наголосити, що більшість геопоетичних студій дослідники здійснюють на матеріалі прози, а лірика, яка дає чимало яскравих прикладів міської образності й урбаністичних мотивів, досі залишається на маргінесах наукових осягань. Водночас актуальним стає звертання до провінційних текстів, які застосовують на виокремлення власного обличчя всупереч тому узагальненню, що залишається панівним у літературознавчій рецепції.

Мета нашого дослідження – простежити історичні віхи зображення міста Дубна в літературі та довести художню парадигму дубенського тексту на матеріалі сучасної поезії. Загальновідомо, що кожне місто і містечко унікальне, будь-який топос має власну історію, претендує на осмислення своєрідності в контексті міської метакультури. Однак для формування образу конкретного міста потрібне змикання різних чинників. Однією з передумов відображення певного міста в літературному континуумі є його історія. Місто Дубно, що розташоване на Рівненщині, характеризують яскраві індивідуальні ознаки, які не могли не привабити майстрів художнього слова. Його пов'язують містичними історіями зі славетними імператорами, королями, звитязцями. Непроступні мури замку, оточені рікою, неодноразово згадувані в легендах та описані у віршах, створюють ядро дубенського художнього простору.

За Т. Возняком, міста можна розподілити на ті, які засновувались/закладались ще у мітологічному часопросторі, на міста, які засновувались вже в історичну епоху, і міста, які взагалі не засновувались, а неначе виростали з поселень іншого типу [2]. Дубно, безперечно, належить до першого, міфологічного типу, адже, згідно з історіографією, воно існувало задовго до написання найвідомішої пам'ятки літератури стародавньої Русі «Слова о полку Ігоревім». Уперше його ім'я, закарбоване в слові, знаходимо в Іпатіївському соборі (1100). Відомо, що Дубно мало тривалу історію у складі прадавньої Литовської держави, тоді ж воно зазнало багаторазових сутичок із нашествия татар. Імпульс відродження та нові перспективи Дубно отримало завдяки Костянтину Острозькому. Саме він домігся магдебурзького права для посилення статусу міста, побудував тут замок та перетворив Дубно на культурний центр Волині, де працювала низка світочів давньої української культури і письменства: Віталій Дубенський, Касіян Сакович, Мелетій Смотрицький та ін. Важливе місце посідає Дубно на мапі визвольних змагань українського народу в ХVІІ ст., тут покритило себе славою українське козацтво. Новий сплеск культурно-економічного піднесення місто пережило в ХVІІІ ст.

Нині вважають, що літературну прописку місту Дубну подарувала повість М. Гоголя «Тарас Бульба», хоча сам автор ніколи тут не бував. Щоправда, П. Кралюк висловив доволі переконливе припущення, що М. Гоголь таки здійснював сюди таємний вояж, який і вплинув на яскравість образів повісті [3]. Мальовничість дубенських місць на власні очі бачив Т. Шевченко, однак у його творах можна знайти хіба що описи волинської природи, а будь-які згадки про культурні артефакти відсутні. Свого часу тут побували відомі українські та європейські літератори, як-от: О. де Бальзак, Я. Гашек, М. Костомаров, Ю. Крашевський, У. Самчук, Леся Українка, І. Франко та інші. Однак їхні безпосередні враження не знайшли оригінального та самодостатнього втілення в літературній творчості. Отож, ліричний образ міста виявився до певної міри цілиною для творчої праці сучасних літераторів. Традицію поетичної візуалізації Дубна складено завдяки віршам П. Велесика, М. та Л. Пшеничних, І. Низового, С. Рачинця, Л. Рибенко, В. Семенка та М. Тимчака. Зокрема, помітними мотиви Дубенщини стали в літературно-краєзнавчому альманасі «Погорина» Рівненської обласної організації Національної спілки письменників України. Твори вищевказаних авторів заслуговують прискіпливої інтерпретації, позаяк саме в них Дубно постає оригінальним локальним текстом.

Більшість літераторів так чи так пропонує своє індивідуальне бачення Дубна як надбудови до міфотворення та легенд, якими оповите місто. Фокусом дубенських асоціацій варто вважати відому фортецю, а з нею і збережені численні міфологеми. Чи не найвідоміша дубенська легенда додає до мужніх захисників міста жіночий образ. За переказами, у Дубно князь Острозький видавав заміж племінницю Беатку Дольську. В одній із легенд розповідається, як дівчина вийшла на мур замку і звідти побачила татар. Вистреливши з гармати в шатро ворогів, Беатка врятувала місто від татарських нападників. Відтоді те місце над річкою Іквою назвали «Дівич-вежа». Воно є яскравою точкою пересікання двох рівнів будь-якого геопоетичного образу: природи і культури.

У поезіях про Дубно зазвичай ключовими є образи-символи архітектурних пам'яток, оточених польськими пейзажами, які ніби повсякчас запрошують у мандрівку в лабіринти давнини. Прикладом такої поезії є вірш П. Велесика «Дубенська фортеця», у якому візуалізовано шлейф історичної пам'яті. Метафізичним сном виникає в ньому часопростір минувшини: очерет нагадує автору чужинські стріли, які шелестом окутали тоненьку річку Ікву. Акустичним відлунням цьому образу в поезії постають уявні «посвисти шабель», які колись тріумфально звучали тут, а нині «дрімають», заколисані плином історії. Доба трагедій і звитяг проникає в сучасність і нагадує про себе в мирних краєвидах міста, зокрема мур старовинного замку поет змальовує як художнє полотно, де збереглись віртуальні сліди колишніх баталій («І кров'ю грає мурів акварель...»).

Ретроспективний погляд на Дубно кидає поет В. Семенко, який порушує в дубенському контексті тематику повісті М. Гоголя «Гарас Бульба». У вірші «Дубно. Ніч. В котрий раз...» ліричний герой відривається від світу реальності, він ніби чує стукіт копит, переживає хвилюючу невідомість, йому ввижаються тіні гоголівських героїв:

*Що шукає у світі живих, чи намарно когось доганя
блудний син, нерозкаяний Богом, непрощений батьком, Андрій? [7].*

Поет оперує двома часовими площинами – ночі, яка роздмухує уяву, і ранку, що вносить свої раціональні корективи. Особливо цікавим у вірші є образ автора-деміурга, здатного подарувати своїм персонажам вічне віртуальне життя, і в цьому образі насамперед вгадується профіль М. Гоголя, завдяки якому історія міста Дубна стала одним із загальнонаціональних міфів, ключем до розуміння української ментальності.

«Місто-фортеця», «місто-мур», символ непохитного захисту, персоніфікований образ – таким переважно постає Дубно у віршах місцевих поетів, які ніби посилюють культурну текстуру рідного простору. Панівний образ фортеці надає першість у поетичному відтворенні міста архітектурному коду. Симптоматичним для низки віршів є магнетизм прихованого рівня архітектурного ансамблю. Л. Пшенична у вірші «Дубно – місто підземель» звертається до мнемонічних проблем:

*Фортеце снів, скарбнице тайни!
Старих домів розсипані баули...
Коли ж ти місто, вийдеш з глибини,
Щоб ми тебе побачили й почули [6, с. 43].*

Чи не кожна історична пам'ятка поглинає в себе невербалізовані таємниці, миттєвості героїки і зради, торжества духу і моральної нищості, сакральних поривів і плотських утіх, які впливали не лише на життя індивідуумів, а й на хід історії. Проте час стирає пережите, інколи фальшує його до непізнаваності. Дубенська фортеця теж залишається для найдопитливіших мешканців міста загадкою, яка ховає в товщі своїх стін приховане і забуте. «...*Бо це тебе – дві третіх в глибині, / А на поверхні – тільки те, що бачиш...*» [6, с. 43] – медитативно констатує Л. Пшенична.

Важливим компонентом дубенської поетичної парадигми варто вважати річку Ікву. Свого часу вона впала у вічі Т. Шевченкові, який чи не першим відкрив її манливість та глобальність на літературній мапі: «*Води чимало утекло із Ікви – в синє море...*» [8, с. 457]. Образи поетеси Л. Пшеничної засвідчують формування топосного тексту, у якому провідна роль належить літературному чиннику. Сприймання дійсності крізь призму художніх образів – явище суто геопоетичне. Інтертекстуальний потенціал діалогів текстів репрезентує вірш «Шевченкова дорога» Л. Пшеничної:

*Точили серце зранені слова
Про мрії козацьких вольницю-руїну.
У сонні верби куталась Іква.
В думках поета грілась Україна... [6, с. 23].*

Окрему сторінку дубенської поетичної антології становлять вірші-травелоги. Місто як фантомний спогад, «чуже» та «рідне» водночас, описав у поезії «Спогад» І. Низовий. Дослідниця літератури подорожей М. Шульгун указує, що «у сучасній літературі подорож варто розглядати як метажанр, у межах якого системотворчу функцію виконує сюжет мандрів, використовується його символічний код, просторові орієнтири, покликані висвітлити або проблематично загострити модель світу в різних його іпостасях...» [9, с. 32]. У вірші І. Низового ліричний герой, що ідентифікує себе туристом, насамперед фіксує зміну простору:

*Місто Дубно. Річка Іква.
Древній замок – тайна... [4].*

Уже знайомі вулички нагадують йому про минулорічну мандрівку ними з коханою, спогади наповнюють атмосферу ніжністю і щемом. Відтак головні артефакти міста маргіналізуються, опиняються обабіч вулиць-артерій власної пам'яті. Отож, туристичне Дубно в літературному дзеркалі підживлюється індивідуальними історіями, численні сторінки яких уписано до величного образу міста, і кожна така історія додає молодій енергетики («Дубно згибіє без нас, молоденьких...») та залишається цяточкою-вкрапленням у динамічному дубенському тексті.

Сучасний образ міста як живого організму, сув'язі минулого і сьогодення відтворив поет М. Пшеничний:

*Кардіограми дубенських будівель –
На фоні хмар, лелек і літаків,
На фоні зір, що дивляться у вічі
Соборам, замкам, димарям, деревам* [5, с. 63].

Це місто живе, динамічне, воно пульсує і дихає своїм щоденням. У вірші простежується наскрізний напівприхований конфлікт між «пройденим» та «теперішнім», певне відчуження від міста «забутого» та тяжіння до міста «нового». Старовинне Дубно М. Пшеничного – локус туристів, які відкривають його собі за допомогою «нудних путівників. За М. Шульгун, у цій системі координат «турист» утілює поверховість загального динамізму життя [9, с. 246]. Автор не відсікає минувшину, не ігнорує славу предків, оскільки дубенська атмосфера робить органічним для мешканців міста мислення категоріями віків. Тут навіть «старі-старі, аж зеленаві, дзвони / Вряди-годи пригадують минуле, / Погойдують старечими тілами / І ностальгійно думають про вічність» [5, с. 63]. Заглибленість поета в Дубно «нове» далека від радянського оптимістичного пафосу, радше у вірші переважає гуманістичне співпереживання, оскільки ліричний герой бачить «аритмію», «агонію», «конвульсії» осердя міста, болісно сприймає його руйнацію, яку не здатен оцінити чужинець.

Отже, дубенський текст у сучасній ліриці репрезентовано діалогом минулого і прийдешнього. Його осердям є образи замку, фортеці, річки Ікви, що інколи присутні у тексті на рівні символів, знаків-аплікацій. Непоодинокими є приклади актуалізації міфів і звертань до художнього втілення Дубна в літературних творах (Т. Шевченко, М. Гоголь). Сучасну поезію також можна розглядати як процес культурного міфотворення, новітніх ретроспекцій, що притаманно насамперед віршам про Дубно таких авторів, як П. Велесик, І. Низовий, Л. Пшенична, М. Пшеничний та В. Семенко. Попри сучасний статус районного центру, Дубно в поетичному слові повсякчас зберігає відблиски колишньої величі потужного культурного центру, що зумовлює ускладнену структуру дубенського тексту та комбінування літописно-барокових і модерних художніх засобів.

Література:

1. Абашев В. Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века / Владимир Абашев. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2000. – 404 с.
2. Возняк Т. Феномен міста / Тарас Возняк. – Львів : Бібліотека журналу «І», 2009. – 334 с.
3. Кралюк П. Таємний агент Микола Гоголь, або Про що розповідає «Тарас Бульба» / Петро Кралюк. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. – 176 с.
4. Низовий І. Спогад [Електронний ресурс] / Іван Низовий. – Режим доступу : http://maysterni.com/user.php?id=5537&t=1&rub=2303&sf=1#84985_Спогад. – Назва з екрану.
5. Пшенична Л. Калиновий вогонь серед зими / Любов Пшенична, Микола Пшеничний. – Львів : Джерело, 2001. – С. 57–99.
6. Пшенична Л. У саяві соняхів / Любов Пшенична. – Дубно : Лілія, 2017. – 56 с.
7. Семенко В. Дубно. Ніч. В котрий раз... [Електронний ресурс] / Вячеслав Семенко. – Режим доступу : <http://gak.com.ua/creatives/2/9119>. – Назва з екрану.
8. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1988. – 774 с.
9. Шульгун М. Сучасна література подорожей : метажанр, типологія, імагологічний аспект / Мадлен Шульгун. – К. : Талком, 2016. – 416 с.